

יהודה לוי, הערה למאמרו של א"מ שרייבער, "השקפתו של הגר"א על חשיבות ההשכלה הכללית ועל הקשר לימות המשיח"

(חלק א, בד"ד 9: קיץ תשנ"ט, עמ' 28-5; חלק ב, בד"ד 10: חורף תש"ס, עמ' 16-5)

באתי לברר כמה נקודות במאמרו המקיף והמאלף של פרופ' שרייבער, "השקפתו של הגר"א על חשיבות ההשכלה הכללית", שפורסם בבד"ד חוברות 9-10. בפרט, ברצוני להתייחס להערה ארוכה (הערה 25), אשר בה דן המחבר בחלוקה בין מדעי הטבע ומדעי הרוח לגבי גישת חז"ל. בהערה זו הוא דן בטענתי (כגון בספרי: שערי תלמוד תורה, שער ז, פרק א) שבאופן כללי חז"ל ראו בחיוב את העיסוק במדעי הטבע, אפילו ממקורות לא-יהודיים, וגיננו את העיסוק במדעי הרוח ממקורות זרים — וזאת כפי שמרומז באימרה (מ"ר איכה ב, יג): "אם יאמר לך אדם חכמה בגוים, תאמין — תורה בגוים, אל תאמין". נדמה שכאן המונח "תורה", מלשון הוראה, מתייחס לנושאים הבאים להורות לנו את דרכנו בחיים — מה שמכנים היום "ערכים", כגון מוסר וצדק, תכלית הבריאה והאדם, וכד' — בעוד במונח "חכמה" הכוונה להכרת המציאות והתהליכים הטבעיים, הנכללים במדעי הטבע ומדעי החברה.

המחבר טוען, בצדק, שקשה להגדיר בדיוק את התחומים המכונים "מדעי הטבע" ו"מדעי הרוח". אבל ללא ספק, מדעי הטבע שייכים ל"חכמה" והמונח "תורה" כנ"ל שייך למדעי הרוח. "החכמה" כוללת גם את מדעי החברה, כגון פסיכולוגיה, סוציולוגיה והיסטוריה וכד', שלא גינו חז"ל, והנמצאים בין מדעי הטבע והרוח מבחינה סמכותית (reliability). כדי להקל על דיוננו, נשתמש בהמשך במונחים "מדעי הטבע" לכלל החכמה "שיש בגויים", ו"מדעי הרוח" לתחום התורה; ו"א ב"מדעי הרוח" אנו מתכוונים רק לענייני הערכים והשייך להם, ובביטוי "מדעי הטבע" אנו כוללים כל מדע השואף לעמוד על המציאות, כגון מדעי החברה.

כדי לחזק טענתי שחז"ל היו ערים לחלוקה "תורה"/"חכמה", נשים לב שחלוקה זו נותנת אותותיה גם בהלכה. כך בהלכות ברכות (שו"ע או"ח סי' רכז, ז) מובא: "הרואה חכמי אומות העולם ע"כ, שחכמים בחכמות העולם, אומר ברוך... שנתן מחכמתו לבשר ודם" — וכאן יש להניח שבביטוי "חכמות העולם" הכוונה למדעי הטבע. באר היטב ומשנ"ב שם מביאים את דברי מגן אברהם: "ואם אינם חכמים אלא בדתם, אינו מברך עליהם".

טענתי שהתורה עוסקת בעיקר בענייני מדעי הרוח, כי מצד אחד, הם חשובים ביותר, ומאידך, בהם חסרים לנו החושים לאמת הנחות, כך שבלי גילוי א-להי היינו נשארים בהם כעיוורים מגששים בחושך. פ' ניטשה (F. Nietzsche) סבר שהטוב הוא זה שמשלים את האדם המעולה (ובכך שירת את הפילוסופיה הנאצית), ואילו פ' הטשסון (F. Hutcheson, *Inquiry Concerning Moral Good and Evil*, 1720) סבר כי "טוב" הוא הדבר "המביא מירב האושר למירב האנשים". שניים אלה יובילו לתוצאות הפוכות; ומי יכריע ביניהם? ואחר שכבר בחרנו בהגדרת הטוב, איך נקבע את האוכלוסייה שתזכה בו? אנשי זכויות

החיות מרחיבים את הגבולות לכלול כל בעלי חיים, בעוד הגזעניים מגבילים אותם לאנשי גזע "מעולה". שוב, איך נדע מי צודק?
 המחבר טוען, ושוב בצדק, שעקרונית אי אפשר לדעת שום אמת, אפילו במדעי הטבע. אבל איזה הבדל בין יכולתנו העצמאית בשני התחומים! אנו אף פעם לא בטוחים לגמרי אפילו במדעי הטבע, אבל, בינתיים, הטלפון עובד, המחשב עובד — פחות או יותר — ואפילו הרפואה החדשה, עם כל מגבלותיה, הצליחה להכפיל תוחלת החיים שלנו. ברור, שבתחום מדעי הטבע האי־ודאות מוגבלת לכמה נקודות זעירות, בעוד בשטח מדעי הרוח האי־ודאות משתרעת על הכל. לענ"ד אין להשוותם.

ודאי שלא כל המסווג כמדעי הטבע הוא בר־סמכא. העוסקים בהם גם הם נוטים לעסוק בהשערות פורחות באוויר. אצל ביולוגים תיאוריית האבולוציה תפסה תפקיד מרכזי על אף שביסוסה תמיד היה רופף, ולאחרונה, עם התפתחות התיאוריה של punctuated equilibrium, הוחלשה עוד יותר. ובהתאם, נמצאים בדברי הפוסקים ביטויי התנגדות ללימודי ספרי מדעי הטבע כאשר הם דוגלים בהשערות כאלה אם הן עומדות בניגוד לתורה; השווה: שו"ת ריב"ש, סי' מה. אך כל זה אינו נוגע לגוף המדע — זה לא יפגע בפיתוח האנטיבייטיקה.

ולבסוף, המחבר חושד בי שדעתי "בנוגע למעלות של מדעי הטבע לעומת מדעי הרוח, משקפת התייחסות מתנשאת, הנפוצה בין מדעי הטבע, לגבי מדעי הרוח". כדי לסלק חשד כזה, ברצוני להצהיר כאן ברורות, שלדעתי, החשיבות של מדעי הרוח עולה אין ערוך על זו של מדעי הטבע — כתנאי שהם מכוססים היטב. מאז יציאתי לגמלאות לפני עשר שנים אני מקדיש כמעט את כל זמני הפנוי להם בלבד.
 ואסיים בהבעת תודה רבה על מאמר גדול ומעניין ומאלף מאוד.